

PILSĒTAS AINAVA LATVIEŠU GLEZNIECĪBĀ

Abstract

Townscape in Latvian painting

Landscape in Latvian painting takes important place, however, mostly it is a nature illustration. In the beginning of the 20th century in Latvian painters' creations appears the town theme. Those are streets of Riga, parks, churches, smokestacks of factories, painted by A. Cirulis, V. Purvītis, F. Cipāns, N. Strunke, A. Liede, K. Ubāns, L. Liberts and other artists. Those are views of Latvia provincial towns (Liepāja, Valmiera, Dobele, Kuldīga, Rēzekne etc.) who are visible in works of K. Ubāns, I. Svēmpis, J. Tidemanis, O. Skulme, V. Purvītis.

Purpose of this article is to research viewpoints of how townscape is interpreted in Latvian painting in the beginning of 20th century.

Atslēgas vārdi: pilsētas ainava, latviešu glezniecība, perspektīva, panorāma, 20. gs. sākums.

Ainavai kā žanram latviešu glezniecībā vienmēr ir bijusi nozīmīga loma. „Ainava ir viena no populārākajām pasaules mākslas tēmām. Patstāvīga žanra nozīmi Eiropas tēlotājmākslā ainava ieguva 17.gs., dažus gadsimtus vēlāk - 19.gs., kļūstot par dominējošo žanru un izkopjot patstāvīgu ētiku. Latviešu glezniecībā ainavas žanrs iekaroja sev redzamu vietu tikai 19. un 20.gs. mijā” (Kačalova 2004: 7).

Šī pētījuma mērķis bija apzināt pilsētas ainavas kā glezniecības žanra popularitāti un pētīt skatupunktus tā attēlošanai latviešu glezniecībā. Savukārt hronoloģiskais periods, kurā apskatīta šī tēma, ir 20. gs. sākums, jo šajā laika posmā tā dzimst latviešu ainavu mākslā un ir arī visizteiktākā. „Šis laiks mākslas vēsturē parasti tiek vērtēts kā pārejas posms, kad vēl skaidri manāmi aizejošā gadsimta stabilizējušies ieskaņi, bet jau sāk iezīmēties jaunā gadsimta novatoriskās tendences, un tādējādi plašo alternatīvo slēdzienu gaismā atklājas attīstības dinamika” (Kačalova 2004: 7).

Mākslas vēsturnieki ir pievērsušies ainavu glezniecības izpētei, kas vairāk gan ir dabas tēla meklēšana. Latviešu glezniecībā urbānisms parādās līdz ar pilsētas nozīmes palielināšanos, un to raksturo fragmentācija un konkrētas robežas. „Modernisma glezniecība ir pilsētas, modernās dzīves glezniecība”, raksta G. Vilsone (Vilsone 2002: 3).

Ainavu glezniecībā īpaši neizdalās pilsētas attēlojums, jo tiek uzskatīts, ka tā ir tikai šī žanra variācija. Latviešu mākslinieku darbos parādās tikai pa vienam vai vairākiem pilsētas attēlojumiem, bet nozīmīgāko vietu ieņem dabas vai lauku ainava. Protams, ir mākslinieki, kuriem izteikti tuvāks ir pilsētas atainojums un tādu nav mazums.

„Ainavu glezniecībai, kas 20.-30. gados saglabāja vadošo lomu, tāpat kā klusajai dabai pievērsās gandrīz vai katrs tālaika gleznotājs. Līdztekus Latvijas lauku dabas tēlojumam interesi izraisīja pilsētu – mazpilsētu un nomaļu motīvi, Rīgas, lielpilsētu Parīzes, Venēcijas, Romas u. c. skati, ostas, bulvāri nakts ugunīs, parādījās industriālās ainavas” (Bremša, Brasliņa, Bruģis, Pelše, Pujāte 2004: 323).

Iemesls pilsētas popularitātei mākslā, kā uzskata mākslas zinātniece R. Lapiņa (2007), var būt tas apstāklis, ka Latvijas iedzīvotāji sāk pārcelties no laukiem uz pilsētām. Līdz ar to glezniecībā lauku skatus pamazām nomainīja pilsētu ainavas, jo pilsētās dzīvojošie mākslinieki glezno to, ko ikdienā redz (Lapiņa 2007).

Analizējot pilsētas ainavas kompozīciju veidus, mākslas zinātnieks J. Siliņš (1936) pilsētas attēlojumam 20. gs. sākuma glezniecībā izšķir divas pieejas – **ainavisko un žanrisko**. Šim viedoklim piekrīt arī mākslas zinātniece R. Lapiņa: „Pilsētu var gleznot kā ainavu, rādīt arhitektūru, gaismas, noskaņas, kur cilvēku figūrām ir tikai stafāžas nozīme. Bet var arī centrā izvirzīt cilvēkus un notikumus, sadzīves ainas, kam savukārt pilsēta ir tikai fons. [...] Latviešu glezniecībā mēs vairāk sastopamies ar pirmo, statistiski ainavisko pieeju” (Lapiņa 2007:196).

Tāpat kā lauku ainavām, arī pilsētas attēlojumam būtiski ir panorāmas un perspektīvas principu ievērošana. Panorāma ir ainava, kurā elementi, kas galvenokārt ir celtnes, izkārtotas horizontālē. Perspektīvā attēlojamais uztverts no viena skatupunkta un plāni izkārtoti pēc lineārās perspektīvas principa. „Ainavas attēlojuma galvenā īpatnība tajā laikā ir precizitāte, un tās vārdā panorāmiskais un perspektīvais princips dažkārt tiek apvienots, radot arhitekta projektam vai skatuves noformējumā izmantotajam ainavas gleznojumam – prospektam līdzīgus darbus” (Kačalova 2004: 11) (skat. 1. att.).

Pilsētas ainavas gleznotāji 20.gs. glezniecībā ir daudzi pazīstami mākslinieki. Par celmlauzi var uzskatīt **Voldemāru Matveju** (1877-1914). „Desmito gadu darbos Matvejs ievada Latvijas ainavu glezniecībā pilsētas tēmu, kura līdz tam laikam netika aizskarta”, raksta T. Kačalova (Kačalova 2004: 162).

Kā spilgtākos Rīgas un tās apkārtnes gleznotājus var nosaukt sekojošus mākslniekus.

- **Ansis Cīrulis** (1883-1942). Viņa gleznām piemīt stilizētas, arhaiskas formas, kas parādās Rīgas Daugavmalas atainojumos (skat. 2. att.).
- **Ludolfs Liberts** (1895-1959). Mākslinieks – pilsētas ainavists, jo tiešām daudz uzmanības pievēršis pilsētas atainojumiem, gleznojis Torņkalna skatus. Viņa gleznās Rīga ir rosīga, dinamiska, darbos parādās tādi pilsētas elementi kā betons, sliedes utt. L. Liberts bija mākslinieks ar urbānisku domāšanu, kas industriālajā ainavā saskatīja īpašu pievilcību.
- **Vilhelms Purvītis** (1872-1945). Izcilais ainavists gleznojis Rīgas torņu panorāmu no Arkādijas parka. Viņa pilsētas nomaļu atainojumam ir īpaša nozīme latviešu glezniecības vēsturē, tās ir leģendāras, pilnas ar emocionālām noskaņām, kolorītu (Lapiņa 2007). Gleznotājs modernizē individuālo stilu ar ekspresīvu, dinamisku triepienu un tīru, kontrastainu krāsu salikumu. V. Purvītis vienlaikus strādā vairākās manierēs, atkārtoti savus klasiskos motīvus (īpaši pavasara attēlojumu), tomēr no jauna pievēršas Rīgas nomaļu un mazpilsētu atainojumam (Bremša, Brasliņa, Bruģis, Pelše, Pujāte 2004).

T. Kačalova raksta: „[...] Jauns un svaigs moments Purvīša jaunradē bija pievēršanās mazpilsētas tēmai. Daudzas šīs sērijas gleznas veltītas Rīgas Jūrmalai, piemēram, „Iela Majoros”, kas tika parādīta 1927. gada izstādē Stokholmā [...], strādājot pie šī darba, mākslinieks aizrāvās ar „gleznojuma” poēziju” un radīja saturīgu risinājumu” (Kačalova 1971: 155).

V. Purvītis pilsētas ainu attēlošanai izmanto kompozīcijas veidu- *ieliņu ar vairākām pretstatā novietotām ēkām*, kuras kā glezniecisks akcents rotā krāsainas izkārtnes. Tā tika gleznotas Rēzeknes ainavas. Vairums mākslinieka darbu gleznoti trauksmainā manierē „pelēcīgā vai arī tumsinātā gammā, reizēm izceļot vienīgi dekoratīvus krāsu akcentus. Tas viss kopā rada nemierīgu, dramatisku iespaidu” (Blūma, Cielava, Čaupova, Kučinska, Kuple, Lāce, Lapacinska, Novadniece 1986: 304).

- **Fēlikss Čipāns** (1908-1931)- talantīgs mākslinieks, kas ātri devies viņšaulē. Viņš ir studējis V. Purvīša vadītajā Dabasskatu meistardarbnīcā. F. Čipāns Rīgas bulvārus ataino poētiski un tonāli niansēti. Kā atzīst mākslas pētnieki, viņam piemītusi smalka un neparasta kolorīta izjūta (skat. 3. att.).
- **Niklāvs Strunke** (1894-1966) pazīstams ar savu īpatnējo Operas apkārtnes gleznojumu. Viņa darbos attēlots lielpilsētas atribūts- autobuss.
- **Jānis Tīdemanis** (1897-1964). Mākslinieku saista pilsētas motīvi ar ļaužu burzmu, skatlogu ugunīm. Izmantojot groteskumu un spilgtu kolorītu, kompozīcijās autors panāk īpašu spriegumu. J. Tīdemanis gleznojis ļoti veikli, jo centies pēc iespējas ātrāk paspēt attēlot savas izjūtas.
- **Hilda Vīka** (1897- 1963) par interesantām un emocionālām uzskata Rīgas priekšpilsētas ar to smilšainām ielām un skursteņiem no fabrikām, Daugavmalu un ostu skatus (Lapiņa 2007).
- **Konrāds Ubāns** (1893- 1981) glezno Pārdaugavu, tās romantiskas ieliņas, Irbenes ielu, jo tur ir veci vītoli, Jaunmoku ielu, Rīgas priekšpilsētu ainavas ar ūdeņiem. K.Ubāna gleznām raksturīga kompozīcija ar dziļumā aizejošu līkumotu ieliņu, ar zemām ēkām un baznīcas tornīti tālumā, kas latviešu glezniecībā ir visai izplatīts pilsētas ainavas attēlošanas veids. T. Kačalova secina: „Viņa audeklos bieži redzamas ieliņas ar sīkām, vecām mājēlēm un nolaistiem dārziem, proti, ar objektiem, kas guvuši dabas elementiem līdzīgu glezniecisku raksturu. Šādus objektus K. Ubāns attēlo ar lielu iejūtību. Raksturīgi, ka, kavējoties pie šādām nomaļām ielu ainām, K. Ubāns arī koku un krūmu attēlojumā akcentē haotiskumu un mežonīgumu” (Kačalova 1985: 22) (skat. 4. att.).
- **Jāzeps Grosvalds** (1891-1920). Mākslinieks aizsāk Rīgas ainu (Aspazijas bulvāra u.c.) gleznošanu skatā no logiem, kas vēlāk kļūst par populāru metodi daudziem gleznotājiem.

- **Uga Skulme** (1895-1963), tāpat kā J. Grosvalds, no savas darbnīcas loga glezno Rīgas Eksporta un Andreja ostu skatus. U. Skulme ir bijis daudzpusīgs mākslinieks, kurš strādājis dažādos žanros un tehnikās: eļļa, akvarelis un pastelis.
- **Oto Skulme** (1889-1967) no savas darbnīcas loga glezno Aspāzija bulvāra un Audēju ielas stūri. Mākslinieks strādājis galvenokārt eļļas tehnikā (skat. 6. att.).

20. gs. sākumā gleznotāji darbos attēlo daudz Latvijas pilsētu ainavas, piemēram, Dobeli (Jānis Tīdemanis), Daugavpili un tās apkārtni (Kārlis Mudelis), Tukumu (Ansis Artums), Kuldīgu (Oto Skulme), Liepāju, Koknesi (Konrāds Ubāns), Rēzekni (Vilhelms Purvītis, Arvīds Egle, Jūlijs Viļumainis, Francisks Vārslavāns u.c.), Valmieru (Leo Svemps) (Lapiņa 2007).

Spilgtākie no mazpilsētu ainavu gleznotājiem 20. gs. sākumā:

- **Ansis Artums** (1908-1997). „Ilgu gadus dzīvodams Tukumā un atveidodams pilsētu un tās apkārtni, mākslinieks ir radījis paliekošu vērtību latviešu glezniecībā. Viņa darbu saturu un formu raksturo vienkāršotība un mākslinieciskā patiesība, gleznojums risināts gan smalki noskaņotā, gan spožā piesātinātā krāsu gammā”, raksta M. Ivanovs (Ivanovs 1980: 222). „Savos darbos ar lielu sirsnību, vienkāršotību un mīlestību apdzejo Dzimtās zemes skaistumu”, uzsver T. Haļapina (Haļapina 1966: 5).
- **Francisks Vārslavāns** (1899 – 1949) „[...] centās savos mākslas darbos slavināt dzimtā novada skaistumu.[...] Samērā nedaudzajās tālaika ainavās viņš bieži attēloja Rēzeknes ieliņas un dažreiz arī citu Latgales mazpilsētiņu skatus, tiecoties redzēto sniegt individuālajā skatījumā, daļēji deformējot formu un improvizatoriski risinot kompozīcijas uzdevumus. Taču krāsu ziņā šie darbi ir ļoti smalki”, tā gleznotāja attēlotās Latgales pilsētu ainavas raksturo T. Kačalova (Kačalova 1985: 16).
- **K. Ubāns** (1893- 1981) glezno ne tikai necilās Rīgas nomaļu ieliņas, bet pievēršas arī citu sev tuvu Latvijas mazpilsētu ainavām, piemēram, Kokneses un Liepājas skatiem (skat. 7. att.). K. Ubāna daiļradi, t.sk. ainavu glezniecību, A. Nodieva analizē sekojoši: „Nosvērts, ļoti glezniecisks reālisms, [...], pievēršot uzmanību formas stingrai uzbūvei, mākslinieks konsekventi risina arī kolorīta problēmas, kā izteiksmes līdzeklim priekšroku dodams krāsai.[...] Viņa darbos ienāk sirsnība, vienkāršība un dabiskums,[...]ar smalku poētiskumu, radot savdabīgu noskaņu”(Nodieva 1974: 39).
- **Arvīds Egle** (1905 – 1977) pirmajos patstāvīgās darbības gados bieži glezno savas dzimtās pilsētas- Rēzeknes ainavas. Tās galvenokārt ir mazpilsētas vecās un nabadzīgās nomales (Kačalova 1985).

- **Leo Svemps** (1897- 1975) ir gleznojis Valmieras ainavas. Vienā no izcilākajām pilsētas attēlota ekspresīvā manierē, kas piešķir darbam dramatisku noskaņu (skat.8. att.) (Lapiņa 2007).
- **Kārlis Mudelis** (1904 – 1966) ir Daugavpils gleznotājs, kurš savos audeklos ir pievērsies daudzveidīgām Daugavpils ainavām (skat. 5. att.). „K. Mudeļa daiļradei ne īpaši raksturīgi, bet šodien uztverams ar kultūrvēsturisku atskatu ir darbs *Nevska katedrāle Daugavpilī*” , par autora plašo tēmu loku monogrāfijā „Kārlis Mudelis” raksta V. Liepa (Liepa 2005: 45).

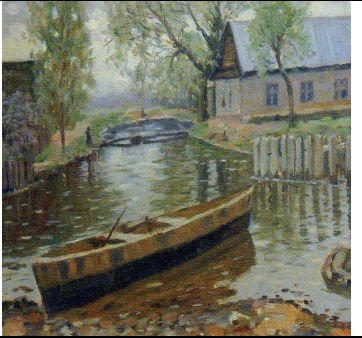
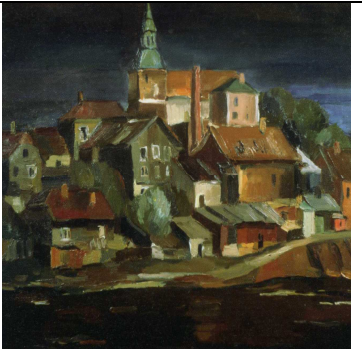
Otra mākslinieku pieeja pilsētas attēlojumam 20. gs. sākuma glezniecībā ir žanriskā. Līdzās pilsētas kā fona skatiem 20. gs. sākumā gleznotāji savos darbos iekļauj arī figurālas sadzīves ainas, kurās vērojami pilsētas iedzīvotāji darbībā (brīvajos brīžos, kafejnīcās, tirgū, bruģējot ielu utt.) (L. Liberts, J. Valters, J. Liepiņš, B. Kondrāts u.c.), kā arī portreti/pašportreti uz pilsētas ainavas fona (skat. 9.att.) (Lapiņa 2007).

SECINĀJUMI

1. Pilsētas ainava 20. gs. sākumā ir radusi savu vietu latviešu glezniecībā. Priekšnoteikums tās ienākšanai glezniecībā – pilsētu attīstība un to kļūšana par dzīves centru.
2. Urbānas ainavas attēlojumā mākslinieki izmanto ainavisko un žanrisko pieejas.
3. Latviešu gleznotāju daiļradē 20. gs. sākumā iecienīts ir ne tikai daudzpusīgais Rīgas tēls, bet arī kolorītās Latvijas mazpilsētu ainas.

Bibliogrāfija

1. Blūma, Dz., Cielava, S., Čaupova, R., Kučinska, V., Kuple, Z., Lāce, R., Lapacinska, V., Novadniece, I. (1986) *Latvijas tēlotāja māksla*. Rīga: Zinātne.
2. Bremša, L., Brasliņa, A., Bruģis, D., Pelše, S., Pujāte, I. (2004) *Latvijas mākslas vēsture*. Rīga: Liesma.
3. Haļapina, T. (1966) *Ansis Artums*. Rīga: Liesma.
4. Ivanovs, M. (1980) *Latvijas glezniecība. Pirmspadomju periods*. Rīga: Liesma.
5. Kačalova, T. (2004) *Latviešu ainavu glezniecība gadsimtu mijā 1890–1915*. Rīga: Zinātne.
6. Kačalova, T. (1985) *Ainava. Dabas attēlojums latviešu padomju glezniecībā*. Rīga: Liesma.
7. Kačalova, T. (1971) *Vilhelms Purvītis*. Rīga: Liesma.
8. Lapiņa, R. (2007) Pilsētas tēls 20.gs. 20.-30.gadu latviešu glezniecībā. *Pilsēta Laikmets Vide*. Rīga: Neputns, 195.- 210. lpp.
9. Liepa, V. (2005) *Gleznotājs Kārlis Mudelis*. Daugavpils: DU Saule.
10. Nodieva, A. (1974) *Konrāds Ubāns*. Rīga: Liesma.

		
1.att. J. Ansons. Ziema pilsētā. 1922. Eļļa (Lapiņa 2007:199).	2.att. A. Cīrulis. Rīga. 1922. Eļļa (Lapiņa 2007:195).	3.att. F. Čipāns. Aspāzijas bulvāris. Ap 1930. Eļļa (Lapiņa 2007:196).
		
4.att. K. Ubāns. Turģeņeva iela. 1931. Eļļa (Nodieva1974:50).	5.att. K. Mudelis. Pavasara plūdi Daugavpils nomalē. Eļļa (Liepa 2005:79).	6.att. O. Skulme. Kuldīga. 1924. Eļļa (Lapiņa 2007:203).
		
7.att. K. Ubāns. Ieliņa Liepājā Eļļa, 1942 (Lapiņa 2007:201).	8.att. L. Svemps. Valmiera. Ap 1930. Eļļa. (Lapiņa 2007:202.)	9.att. K. Siliņš. Pašportrets uz ielas fona. Ap 1930. Eļļa (Lapiņa 2007:208).